

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

המחלקה לפיקוח תקציבי

תיאור וניתוח מגזר העסקים הקטנים והבינוניים וחלקו באשראי העסקי

מוגש לוועדת הכלכלה

י"ג תמוז תשע"ה

30 ביוני 2015

כתיבה: איתמר מילרד

אישור: עמי צדיק, מנהל המחלקה לפיקוח תקציבי

הכנסת, מרכז המחקר והמידע

קריית בן-גוריון, ירושלים 91950

טל': 02 - 6408240/1

פקס: 02 - 6496103

www.knesset.gov.il/mmm

תוכן העניינים

1	תמצית
2	1. עסקים קטנים ובינוניים
2	1.1. התפלגות העסקים לפי גודל וענף
4	1.2. משקל העסקים הקטנים בתעסוקה ובתוצר העסקי
4	1.3. יתרונות וחסרונות של עסקים קטנים
6	1.4. החסמים העיקריים העומדים בפני עסקים קטנים ובינוניים
7	2. אשראי
7	2.1. חלוקת אשראי למגזר העסקי לפי גודל העסק
10	2.2. חלוקת האשראי הבנקאי לפי גודל ההלוואה
11	2.3. אשראי בנקאי לעסקים קטנים
12	2.4. רווחיות הבנקים במתן אשראי למגזר העסקים הקטנים והבינוניים
13	2.5. ריכוזיות האשראי של מגזר העסקים הקטנים והבינוניים
14	3. כלי מדיניות אפשריים לעידוד מגזר העסקים הקטנים והבינוניים
14	3.1. פיתוח שוק האיגוח לעסקים קטנים ובינוניים
14	3.2. קרנות אשראי בערבות מדינה
15	3.3. רגולציה על הלימות הון
16	3.4. פיתוח שוק הון חוץ-בנקאי לעסקים קטנים
17	3.5. עידוד מניעת אפליה בהקצאת אשראי
17	3.6. התרת פעילות בנק הדואר בשוק הבנקאות הקמעונאית
18	3.7. הפרדה בין הבעלות על הבנקים והבעלות על חברות כרטיסי אשראי

תמצית

מסמך זה מוגש לבקשת ועדת הכלכלה לקראת דיון בנושא **מצוקת האשראי של העסקים הקטנים והבינוניים**.¹ במסמך תיאור של מגזר העסקים הקטנים והבינוניים בישראל (להלן: המגזר) ואמידת משקל מגזר העסקים הקטנים באשראי, בתעסוקה ובתוצר העסקי בהשוואה למדינות המפותחות. כמו כן, מוצגת במסמך סקירה של כלי מדיניות אפשריים להגדלת חלקו של המגזר בתחומים אלו.

בטבלה להלן נתונים לגבי משקל העסקים הקטנים והבינוניים ממספר העסקים, ואומדנים לגבי משקלם בתעסוקה במגזרי העסקי בתוצר ובסך האשראי.

הגדרה	מספר עובדים	משקל במספר העסקים	משקל בתעסוקה במגזר העסקי	משקל בתוצר של המגזר העסקי
זעיר	ללא שכירים	51.1%	25.8%	19.7%
	1-4 שכירים	34.2%		
קטן	5-19 שכירים	10.8%	20.9%	12.7%
בינוני	20-99 שכירים	3.2%	22.5%	16.6%
גדול	100 ויותר שכירים	0.7%	30.8%	51.0%
סך הכול		100.0%	100.0%	100.0%

מהנתונים בטבלה עולה כי כ-96.1% מהעסקים בישראל הם עסקים זעירים וקטנים, כ-3.2% מהעסקים הם עסקים בינוניים וכ-0.7% הם עסקים גדולים. משקל העסקים הזעירים והקטנים בתעסוקה הוא 46.7%, של העסקים הבינוניים הוא 22.5% ושל העסקים הגדולים הוא 30.8%.

עוד עולים מהסקירה הממצאים הבאים:

- עסקים קטנים הם אחד מיצרני מקומות העבודה עיקריים במשק;
 - חלקם של העסקים הקטנים בתוצר קטן מחלקם בתעסוקה, קרי פריון העבודה בהם נמוך יחסית לפריון המשקי;
 - אחד מהחסמים העומדים בפני עסקים קטנים הינו הנגישות לאשראי;
 - בשנים האחרונות גדל האשראי הבנקאי לעסקים קטנים בשיעור חד, לעומת ירידה בסך האשראי לעסקים;
 - רווחיות הבנקים במתן אשראי למגזר העסקים הקטנים גבוהה יחסית;
 - ענף הבנקאות בישראל ריכוזי יחסית למדינות המפותחות.
- בפני מקבלי ההחלטות מספר כלים בהם ניתן לעשות שימוש להרחבת האשראי לעסקים קטנים, לרבות:
- פיתוח שוק איגוח לאשראי לעסקים קטנים ובינוניים;
 - הרחבת קרנות אשראי בערבות המדינה;
 - רגולציה על הלימות הון;
 - פיתוח שוק הון חוץ-בנקאי לעסקים קטנים;
 - התרת פעילות בנק הדואר בשוק הקמעונאי.

¹ מסמך זה הוא עדכון של המסמך: איתמר מילרד [סקירת מגזר העסקים הקטנים וניתוח משקלו באשראי העסקי ובתוצר העסקי](#), מרכז המחקר והמידע של הכנסת, אוקטובר 2013.

1. עסקים קטנים ובינוניים

1.1. התפלגות העסקים לפי גודל וענף

גופים שונים מגדירים בדרכים שונות את מגזר העסקים הקטנים והבינוניים. הסוכנות לעסקים קטנים ובינוניים מגדירה:² **עסק זעיר**: עד 4 עובדים; **עסק קטן**: 5 עד 20 עובדים; **עסק בינוני**: 20 עד 100 עובדים; **עסק גדול**: עסקים מעל 100 עובדים. טבלה 1 מציגה את התפלגות העסקים בישראל בשנת 2013 לפי מספר העובדים.

טבלה 1 – התפלגות העסקים בישראל לפי מספר העובדים (2013)³

הגדרה	מספר עובדים	מספר עסקים	ב-%
זעיר	ללא שכירים	264,333	51.1%
	1-4 שכירים	177,036	34.2%
קטן	5-19 שכירים	55,823	10.8%
בינוני	20-99 שכירים	16,542	3.2%
גדול	100 ויותר שכירים	3,667	0.7%
סך הכול		517,401	100.0%

מהנתונים בטבלה עולה כי בשנת 2013 היו בישראל 517,401 עסקים. 264,333 מהם לא העסיקו שכירים (51.1% מכלל העסקים), 177,036 עסקים העסיקו 1-4 שכירים (34.2%), 55,823 מהם העסיקו 5-19 שכירים (10.8%), 16,542 העסיקו 20-100 שכירים (3.2%) ו-3,667 עסקים העסיקו יותר מ-100 שכירים (0.7%). מכלל העסקים, כ-96.1% הם עסקים קטנים המעסיקים עד 20 שכירים, כ-3.2% הם עסקים בינוניים המעסיקים 20-99 עובדים וכ-0.7% הם עסקים גדולים המעסיקים 100 שכירים ומעלה. טבלה 2 להלן מציגה את התפלגות העסקים בישראל בשנת 2013 לפי גודל העסק ולפי ענף ראשי.

טבלה 2 – התפלגות העסקים בישראל לפי גודל העסק ולפי ענף (2013)⁴

ענף כלכלי	עסקים קטנים ובינוניים	ב-%	גדולים	ב-%	סך-הכול	ב-%
שירותים מקצועיים מדעיים וטכניים	95,697	99.82%	170	0.18%	95,867	100%
מסחר סיטוני וקמעוני ותיקון כלי רכב מנועיים	91,270	99.57%	398	0.43%	91,668	100%
בינוי	52,287	99.79%	110	0.21%	52,397	100%
שירותי בריאות ושירותי רווחה וסעד	39,102	99.06%	372	0.94%	39,474	100%
שירותי תחבורה אחסנה דואר ובלדרות	35,330	99.67%	118	0.33%	35,448	100%
פעילויות בנדל"ן	30,901	99.97%	10	0.03%	30,911	100%
תעשייה, כרייה וחציבה	23,674	97.54%	598	2.46%	24,272	100%
שירותי אירוח ואוכל	22,930	98.92%	251	1.08%	23,181	100%
אחרים	20,805	99.16%	177	0.84%	20,982	100%
מידע ותקשורת	19,649	98.86%	226	1.14%	19,875	100%
אמנות בידור ופנאי	18,274	99.62%	69	0.38%	18,343	100%

² הסוכנות לעסקים קטנים ובינוניים, **דוח תקופתי מצב העסקים הקטנים והבינוניים בישראל 2013-2014**, ספטמבר 2014.

³ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **דמוגרפיה של עסקים – שרידות ותנועות עסקים: 2011-2013**, 7 ביולי 2014.

⁴ שם.

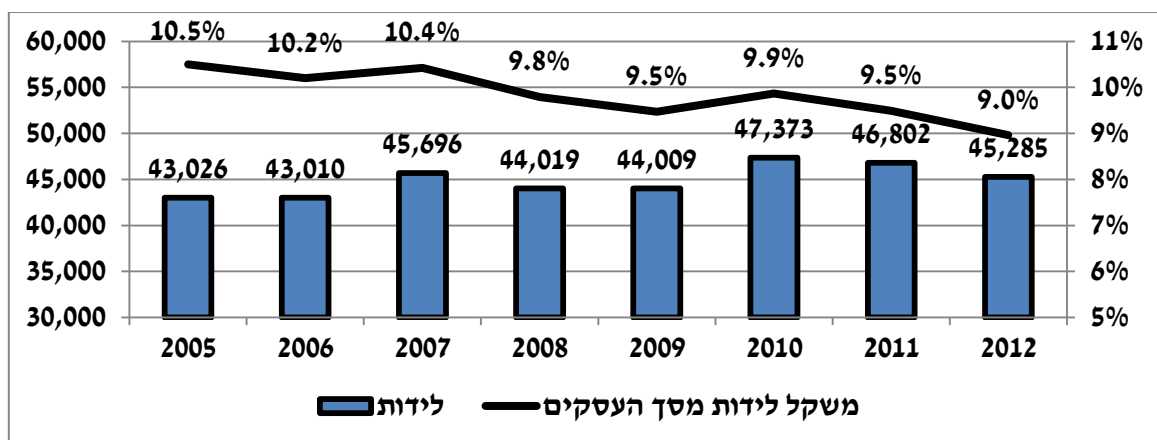

ענף כלכלי	עסקים קטנים ובינוניים	%-ב	גדולים	%-ב	סך-הכול	%-ב
שירותי ניהול ותמיכה	17,635	97.78%	401	2.22%	18,036	100%
חינוך	17,068	98.01%	347	1.99%	17,415	100%
חקלאות ייעור ודיג	14,433	99.44%	81	0.56%	14,514	100%
שירותים פיננסיים ושירותי ביטוח	12,905	99.45%	72	0.55%	12,977	100%
אספקת חשמל, מים שירותי ביוב וטיפול בפסולת	1,173	98.49%	18	1.51%	1,191	100%
מינהל מקומי, ציבורי וביטחון וביטוח לאומי	601	70.71%	249	29.29%	850	100%
סך-הכול	513,734	99.29%	3,667	0.71%	517,401	100%

מהנתונים עולה כי הענף שבו המספר הגדול ביותר של עסקים קטנים ובינוניים הוא ענף שירותים מקצועיים, מדעיים וטכניים, שבו 95,697 עסקים, שהם 18.6% מכלל העסקים הקטנים והבינוניים; אחריו נמצאים ענף מסחר סיטוני וקמעוני ותיקון כלי-רכב מנועיים, שבו 91,270 עסקים (17.8%) וענף בינוי, שבו 52,287 עסקים (10.2%). כמו כן, המשקל הגדול ביותר של העסקים הגדולים (למעט מינהל מקומי וציבורי וביטחון וביטוח לאומי) הוא בענף התעשייה – 2.5%, בהשוואה לממוצע של 0.7% עסקים גדולים בכלל המשק.

בכל שנה נפתחים ונסגרים עשרות אלפי עסקים במשק, אולם לעתים מדובר ברישום טכני של חברה שאין בה פעילות עסקית. במדידת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה את "לידות" העסקים החדשים היא מתייחסת לעסקים שבהם הייתה פעילות עסקית, ובוחרת את משקלם בכלל העסקים הפעילים. תרשים 1 להלן מציג את מספר "לידות" העסקים ומשקלם של עסקים אלו בכלל העסקים הפעילים בשנים האחרונות.

תרשים 1 – "לידות" העסקים בכלל העסקים הפעילים בשנים 2005–2012⁵

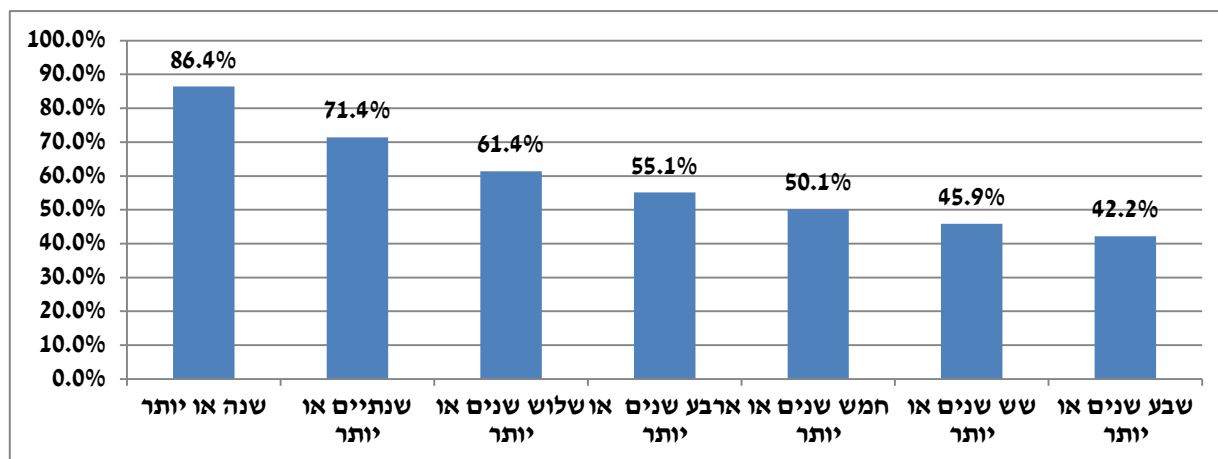

בשנת 2012 היו כ-505,000 עסקים פעילים, בהשוואה לכ-410,000 בשנת 2005 – עלייה בשיעור מצטבר של 23.3%. מהנתונים בתרשים עולה כי מספר "לידות" העסקים הפעילים בישראל גדל בשנים האחרונות מכ-43,000 לכ-45,300 – עלייה בשיעור מצטבר של כ-5.3% בלבד. לפיכך, חלה ירידה מתמשכת בחלקן של "לידות" העסקים בכלל העסקים הפעילים, בשיעור של כ-1.5% נקודות האחוז – מכ-10.5% בשנת 2005 לכ-9% בשנת 2012. כמו כן, לפי נתוני הלמ"ס בשנים 2005–2010 חל גידול בשיעור מצטבר של כ-8.7% במספר העסקים שלא שרדו. יש לציין כי בשנים אלו קצב הצמיחה ירד מרמה של 5%–6% בשנים 2005–2007 לרמה של 3%–5% בשנים 2010–2012, ואפשר שירידה זו היא אחד ההסברים לירידה במשקל ה"לידות" בכלל העסקים הפעילים. בתרשים 2 להלן מוצג שיעור השרידות של עסקים ש"נולדו" בשנת 2005.

⁵ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [דמוגרפיה של עסקים – שרידות ותנועות עסקים: 2010–2012](#), 3 ביולי 2013.

תרשים 2 – שרידות עסקים ש"נולדו" בשנת 2005⁶

מהנתונים בתרשים עולה ש-86.4% מהעסקים שנפתחו בשנת 2005 שרדו שנה לפחות. אחרי שנתיים שרדו 71.4% מהעסקים שנפתחו בשנת 2005 ואחרי שלוש שנים שרדו כ-55.1% מהם. רוב העסקים ששרדו שלוש שנים שורדים גם לאחר מכן, וכ-42.2% מהעסקים ש"נולדו" בשנת 2005 היו פעילים גם אחרי שבע שנים.

1.2. משקל העסקים הקטנים בתעסוקה ובתוצר העסקי

בטבלה 3 להלן, הערכה לגבי משקלם של העסקים הקטנים והבינוניים בתעסוקה במגזר העסקי ובתוצר המגזר העסקי, כפי שנאמדה על-ידי הסוכנות לעסקים קטנים ובינוניים.

טבלה 3 – אומדן משקל בסך התעסוקה במגזר העסקי ובתוצר העסקי לפי גודל בית העסק⁷

גודל העסק	מועסקים	ב- % מסך מועסקים	ב- % מסך התוצר העסקי
עסקים זעירים ועצמאיים	0 עד 4	25.8%	19.7%
עסקים קטנים	5 עד 19	20.9%	12.7%
עסקים בינוניים	20 עד 99	22.5%	16.6%
עסקים גדולים	+100	30.8%	51.0%
סך-הכול		100%	100%

מהאומדנים בטבלה עולה כי משקלם של העסקים הזעירים והעצמאיים נאמד בכ-25.8% מסך המועסקים במגזר העסקי, ומשקלם בסך התוצר העסקי נאמד בכ-19.7%. משקלם של העסקים הקטנים נאמד בכ-20.9% מסך המועסקים במגזר העסקי ובכ-12.7% מהתוצר העסקי. סך הכול משקל העצמאיים, העסקים זעירים והעסקים הקטנים נאמד בכ-46.7% מסך המועסקים ובכ-32.4% מסך התוצר העסקי. משקל העסקים הבינוניים נאמד בכ-22.5% מסך המועסקים ובכ-16.6% מסך התוצר העסקי ומשקל העסקים הגדולים נאמד בכ-30.8% מסך המועסקים ובכ-51% מסך התוצר העסקי.

1.3. יתרונות וחסרונות של עסקים קטנים

מדינות מפותחות רבות מעודדות את מגזר העסקים הקטנים והבינוניים, לנוכח ההבנה שלהתפתחותו של מגזר זה יש יתרונות רבים לכלל הציבור. היתרונות העיקריים של עסקים קטנים הם **גמישות, דינמיות, חדשנות, יכולת**

⁶ שם.

⁷ הסוכנות לעסקים קטנים ובינוניים, [דוח תקופתי מצב העסקים הקטנים והבינוניים בישראל 2013-2014](#), ספטמבר 2014.

תגובה מהירה וכושר הסתגלות מפותח יחסית לשינויים בשווקים. עסקים קטנים תורמים רעיונות חדשים, מוצרים ושירותים חדשניים לענפים שבהם הם פועלים ולעתים גם מודלים עסקיים "רזים" ומקוריים, הגורמים להגברת התחרותיות, לירידת מחירים ולעלייה בתפוקה. לעסקים קטנים יש השפעה רבה על התעסוקה, בשל מספרם הרב ופריסתם הרחבה, ועל כן פריחתם עשויה להביא לצמצום האבטלה. בתקופות של שיעורי אבטלה גבוהים חשיבותו של מגזר העסקים הקטנים מובהקת יותר, שכן עסקים אלו משמשים נתיב תעסוקתי למובטלים. לפי מחקר של בנק ישראל, עסקים קטנים רגישים פחות מעסקים גדולים לשינויים במחזורי העסקים. כלומר, בעסקים אלו מפטרים מספר קטן יותר של עובדים, באופן יחסי, בתקופות שפל ומגייסים מספר קטן יותר של עובדים, באופן יחסי, בתקופות גאות.⁸

עם זאת, יש לציין כי בתחומים רבים בכלכלה יש יתרונות לגודל, המהווים יתרון כלכלי של העסקים הגדולים על העסקים הקטנים: עלות הייצור של מוצר יורדת ככל שכמות הייצור גדלה, לעסקים גדולים נגישות טובה יותר לאשראי ולהון, יכולת להשקיע במיזמים גדולים, במחקר ופיתוח ובשיווק ויכולת טובה יותר לשכור מנהלים טובים. משום כך, ההשקעה לעובד, מלאי ההון לעובד והפרייון לעובד בעסקים גדולים גבוהים יותר בהשוואה לעסקים קטנים. היתרונות לגודל עשויים לעודד במשך השנים רכישות ומיזוגים בשוק ולהביא להיווצרות חברות ענק, החולשות על חלק ניכר מהשוק. במשק קטנים יחסית, כמו המשק הישראלי, לא תמיד יתרונות הגודל, המביאים להפחתת עלויות הייצור, באים לידי ביטוי במחירים נמוכים, בין השאר, בשל רמה נמוכה של תחרותיות.⁹ טבלה 4 להלן מציגה נתונים על יצירת מקומות עבודה חדשים במגזר העסקי לפי גודל העסק בשנים 2010–2003.

טבלה 4 – מקומות עבודה שנוצרו במגזר העסקי לפי גודל העסקים בשנים 2010–2003 (באלפים)¹⁰

מגזר	מספר	ב-%
עסקים קטנים	170.0	41.5%
עסקים בינוניים	38.5	9.4%
עסקים גדולים	201.5	49.1%
סך-הכול	410.0	100%

מהנתונים בטבלה עולה כי בשנים 2010–2003 נוצרו במשק כ-410,000 מקומות עבודה חדשים במגזר העסקי. מתוכם יצרו העסקים הקטנים (עד 50 עובדים) 41.5% מכלל מקומות העבודה החדשים נטו (תוספת מקומות עבוד בניכוי סגירת מקומות עבודה), העסקים הבינוניים (של 50–100 עובדים) יצרו 9.4% מכלל המקומות ועסקים גדולים (של יותר מ-100 עובדים) יצרו 49.1% ממקומות העבודה. כלומר, עסקים קטנים ובינוניים תרמו ליצירתם של כ-50.9% ממקומות העבודה החדשים בשנים אלו. נתון זה נמוך בהשוואה למדינות אירופה: לפי נתונים של האיחוד האירופי, בשנים 2010–2002 יצרו העסקים הקטנים והבינוניים כ-85% מכלל מקומות העבודה החדשים (עם זאת, יש לציין כי בהגדרת מגזר העסקים הקטנים הבינוניים באירופה נכללים עסקים שבהם עד 250 עובדים, בהשוואה להגדרה של עד 100 עובדים בישראל, לפי פילוח זה).¹¹

את מגזר העסקים הקטנים והבינוניים אפשר לחלק לשלוש קבוצות, על-פי יכולת צמיחתם, בעיקר בשוקי יצוא:¹²

⁸ בנק ישראל, דוח שנתי 2012, פרק ה' – שוק העבודה, תיבה ה'-2 – תרומתם של העסקים הקטנים לתעסוקה, מרס 2013. במחקר זה עסקים קטנים עד 49 עובדים, עסקים בינוניים 50 ל-99 עובדים ועסקים גדולים 100 ומעלה עובדים.

⁹ משרד האוצר, דוח הוועדה להגברת התחרות במשק, מרס 2012.

¹⁰ בנק ישראל, דוח שנתי 2012, פרק ה' – שוק העבודה, תיבה ה'-2 – תרומתם של העסקים הקטנים לתעסוקה, מרס 2013.

¹¹ The European Commission, [The Overall Perception of the Small Business Act Model](#), May 2012.

¹² "עדליא ייעוץ כלכלי בע"מ", דוח שלב א' של העבודה האסטרטגית בתחום הסיוע הממשלתי לעסקים קטנים ובינוניים, מוגש לסוכנות לעסקים קטנים ובינוניים, נובמבר 2011.

- פלח מקומי:** עסקים הפועלים באזור צר יחסית, בעיקר בענפי המסחר הקמעונאי והשירותים, ואין להם יכולת לצמוח בשוקי יצוא. לפי הערכות שונות מדובר בשני-שלישים מן העסקים.
- פלח בר-צמיחה:** עסקים הפועלים בשוק המקומי בעיקר בענפי התעשייה והשירותים המקצועיים ויש להם פוטנציאל ליצוא. לפי הערכות, מדובר ב-20%-25% מכלל העסקים.
- פלח טכנולוגי:** עסקים אשר הוקמו במטרה לפנות לשוקי יצוא – בעיקר מיזמים במגזר ההיי-טק; לפי הערכות מדובר בכ-8%-9% מכלל העסקים.

1.4. החסמים העיקריים העומדים בפני עסקים קטנים ובינוניים

הקשיים העיקריים של עסקים קטנים ובינוניים הם גישה מוגבלת ל**לאשראי** (המובילה לחסר בהשקעות, לרבות בהון פיזי, מחקר ופיתוח, ייצוא ושיווק, ולמחסור בהון חוזר); חסמי ביורוקרטיה (כגון עלות הציות לרגולציה ולחוקי מס) ומחסור בידע ובמשאבי ניהול. בשל קשיים אלו עסקים קטנים לא מעטים אינם מצליחים להתקיים לאורך זמן.

בפני כל עסק עומדים חסמים ביורוקרטיים בכמה תחומים, כגון הקמת העסק, קבלת רישיונות, העסקת עובדים, רישום נכסים, קבלת אשראי, הגנה על משקיעים, תשלום מסים, סחר בין-לאומי, אכיפת חוזים וסגירת העסק. הבנק העולמי מדרג בכל שנה את מדינות העולם לפי מדד Doing Business, המשקף את מידת הידידותיות של המדינה לעסקים. בראש המדד העולמי לשנת 2014 עומדות מדינות מפותחות, ובהן סינגפור, ניו-זילנד, ארה"ב, דנמרק, נורבגיה, בריטניה, קוריאה, גיאורגיה ואוסטרליה. ישראל מדורגת במקום ה-40 בין 189 המדינות והכלכלות שדורגו. בטבלה 5 להלן מוצג מיקומה של ישראל בתחומים נבחרים.

טבלה 5 – מיקום ישראל בתחומים השונים במדד הידידותיות לעסקים (2014)¹³

שינוי	מיקום שנת 2013	מיקום בשנת 2014	מדד
9	144	135	רישום רכוש
18	139	121	השגת היתרי בנייה
-17	94	111	אכיפת חוזים
-18	91	109	חיבור לחשמל
-15	82	97	מסים
23	47	24	פתרונות לחדלות פירעון
-12	41	53	פתיחת עסק
-24	12	36	השגת קו אשראי
-2	10	12	סחר בין-לאומי
-5	6	11	הגנה על משקיעי מיעוט
-2	38	40	מיקום כללי

מנתוני הטבלה עולה כי ישראל ירדה מהמקום ה-38 בשנת 2013 ל-40 בשנת 2014. ישראל מדורגת במקומות הגבוהים בהגנה על משקיעי מיעוט וסחר בין-לאומי. בתחומים הביורוקרטיים, כמו השגת היתרי בנייה, רישום רכוש וחיבור לחשמל, ישראל נמצאת במקומות נמוכים לעומת מדינות אחרות. ברוב הקטגוריות (למעט רישום רכוש והשגת היתרי בנייה) חלה ירידה במיקום של ישראל. ישראל ירדה משמעותית במדד השגת קו האשראי, ממיקום 12 בשנת 2013 למיקום 36 בשנת 2014.

¹³ The World Bank, [Doing Business 2014](#), September 2014.

בטבלה 6 להלן מוצגים החסמים העיקריים העומדים בפני הצלחת עסק, כפי שעולה מסקר שערכה הסוכנות לעסקים קטנים במשרד הכלכלה בקרב בעלי עסקים קטנים ובינוניים.

טבלה 6 – חסמים עיקריים להצלחת עסק על-פי בעלי עסקים קטנים ובינוניים¹⁴

חסם להצלחת העסק	אחוז מהעסקים שצינו חסם זה
תחרות לא הוגנת מצד עסקים גדולים	26%
עומס בירוקרטי/ מיסוי גבוה	13%
שיווק	11%
אשראי בנקאי ומימון	11%
גיוס עובדים מקצועיים	10%
המצב הכלכלי של הלקוחות והמשק	9%
היעדר ביקוש	5%
ידע, ניהול ותשתיות	5%
מיקום גיאוגרפי	5%
אשראי לקוחות וספקים	3%
מצב פיזי ומשפחתי	1%
מצב ביטחוני	1%

מהנתונים בטבלה עולה כ-26% מהעסקים דיווחו על תחרות לא הוגנת מצד מעסיקים גדולים כחסם העיקרי להצלחת העסק. לאחריו עומס בירוקרטי (13%), שיווק (11%) ואשראי בנקאי ומימון (11%).

מהסקר שערכה הסוכנות לעסקים קטנים ובינוניים עולים נתונים נוספים:¹⁵

- כרבע מהעסקים הקטנים והבינוניים העידו כי היו להם כוונות לסגור את העסק בשנה החולפת, ביניהם כ-63% מהעסקים הזעירים, כ-31% מהעסקים של עד 19 עובדים ו-6% מהעסקים עם 20 עד 100 עובדים.
- 12% מהעסקים ששקלו לסגור את העסק בשנה החולפת עשו זאת בגלל בעיות של מימון ואשראי.

2. אשראי

2.1. חלוקת אשראי למגזר העסקי לפי גודל העסק

שוק התיווך הפיננסי (בנקאות ושוק ההון) הוא לב הכלכלה, שכן הוא מופקד על כספי משקי הבית והמגזר העסקי ועל התיווך הפיננסי בין חוסכים למשקיעים. התיווך הפיננסי משמש, מצד אחד, מקור מימון להשקעות ולצמיחה, ומצד אחר הוא פועל כגוף חיסכון עיקרי במשק. לפיכך, ריכוזיות יתר וחוסר יעילות במערכת הבנקאית ובשוק ההון עשויים להקטין את היעילות של כלל המשק, להביא לעלייה בדמי התיווך הפיננסי ועמלות הבנקים, לפגום בהקצאת המקורות במשק וכתוצאה מכך להביא לרמת תוצר נמוכה מהרמה האפשרית. הרגולטורים, בעיקר בנק ישראל ומשרד האוצר, אחראים להגברת היעילות והתחרותיות בשוק תוך שמירה על יציבות הגופים העוסקים בתיווך פיננסי (בעיקר הבנקים והגופים המוסדיים).

אשראי משמש את העסקים לשני שימושים עיקריים: **הון חוזר** – אשראי לגישור בין תזרים הוצאות לעובדים ולספקים ובין תזרים הכנסות מלקוחות; **השקעות** – מימון השקעות בעסק, לרבות בתחומים ציוד, פרסום, גיוס והכשרה של עובדים חדשים, מחשוב וייעוץ מקצועי.

¹⁴ משרד הכלכלה, הסוכנות לעסקים קטנים ובינוניים, [דוח מצב תקופתי בנוגע לעסקים קטנים ובינוניים בישראל 2013-2014](#), ספטמבר 2014.

¹⁵ שם.

גישה מוגבלת לאשראי עשויה להשפיע על העסקים בכמה דרכים: מחסור בהון חוזר, שנועד לגשר בין תזרים התקבולים מהלקוחות ובין תזרים התשלומים לספקים ולעובדים, עשוי לפגוע ביכולת ההישרדות של העסקים. מחסור בהשקעות עשוי להשפיע על יכולתם לצמוח ולהתפתח וכן לפגוע ברמת הפיריון והתפוקה שלהם, שכן חוסר בהשקעות מביא למלאי הון נמוך ועשוי להביא לפיריון נמוך. טבלה 7 מפרטת את התפלגות שוק האשראי למגזר העסקי לפי מקור האשראי.

טבלה 7 – אשראי למגזר העסקי לפי מקור (מיליארדי ש"ח שוטפים, סוף שנה)¹⁶

מקור	2010	2011	2012	2013	2014	שינוי 2010-14
בנקים (כולל כרטיסי אשראי)	416.3	413.1	410.3	394.1	394.9	-5.1%
מוסדיים	133.7	148.1	151.6	150.0	149.7	12.0%
אחר	227.3	240.7	251.5	254.4	270.7	19.1%
כלל האשראי העסקי	777.3	801.9	813.4	798.5	815.3	4.9%

הנתונים מלמדים כי יתרת האשראי למגזר העסקי בדצמבר 2014 הייתה כ-815.3 מיליארד ש"ח – עלייה בשיעור נומינלי מצטבר של 4.9% לעומת דצמבר 2010. יתרת האשראי הבנקאי למגזר העסקי בדצמבר 2014 הייתה כ-394.9 מיליארד ש"ח – ירידה בשיעור מצטבר של 5.1% לעומת דצמבר 2010. יתרת האשראי מהמוסדיים בדצמבר 2014 הייתה 149.7 מיליארד ש"ח – עלייה בשיעור מצטבר של 12%, לעומת דצמבר 2010. רוב האשראי לעסקים קטנים ובינוניים הוא אשראי בנקאי (יש לציין כי מגזר ההיי-טק ממומן בעיקר על-ידי קרנות הון-סיכון ומשקיעים פרטיים).

חלוקת האשראי הבנקאי למגזרי פעילות שונה מההגדרות של הסוכנות לעסקים קטנים ותלויה במחזור בית העסק ועשויה להשתנות מבנק לבנק. מגזרי הפעילות בענף הבנקאות הינם משקי בית (המתחלקים למשכנתאות ולאשראי צרכני), בנקאות פרטית, עסקים קטנים, מגזר מסחרי ומגזר עסקי. במסמך זה נתייחס למגזר המסחרי כמגזר העסקים הבינוניים ולמגזר העסקי למגזר העסקים הגדולים. יש לציין כי לאחרונה, החליט המפקח על הבנקים לחייב את הבנקים בדיווח בחלוקה ל-7 מגזרים, הכוללים מגזר עסקים קטנים וזעירים, עסקים בינוניים ועסקים גדולים, כאשר ההוראה בתוקף החל מדיווח על שנת הכספים של 2015.¹⁷

בטבלה 8 להלן פירוט של הקצאות האשראי הבנקאי העסקי לעסקים בארץ לפי מגזר.

טבלה 8 – יתרת האשראי של חמשת הבנקים הגדולים לפי מגזר (ממוצע שנתי, במיליארדי ש"ח)¹⁸

מגזר	2011	2012	2013	2014	2009-14
עסקים קטנים	62.0	63.7	66.1	80.1	29.2%
עסקים בינוניים (מגזר מסחרי)	79.2	82.0	83.9	85.1	7.6%
עסקים גדולים (מגזר עסקי)	250.9	241.9	221.2	208.5	-16.9%
סך-הכול	392.0	387.7	371.2	373.7	-4.7%

מהנתונים עולה כי יתרת האשראי הממוצעת למגזר העסקי עמדה בשנת 2014 על כ-373.7 מיליארד ש"ח בממוצע. מסכום זה, כ-80.1 מיליארד ש"ח מוקצים לעסקים קטנים וכ-85.1 מיליארד ש"ח – לעסקים בינוניים. **בשנים**

¹⁶ בנק ישראל, הפעילות הפיננסית – שוק האשראי, יתרת החוב במשק, כניסה: 22 ביוני 2015. בקטגוריה "אחר" נכלל אשראי המסופק על-ידי תושבי חוץ, ממשלה ומשקי בית. יתרת החוב מנקודת מבטם של הלווים.

¹⁷ בנק ישראל, המפקח על הבנקים, חוזר מס' 2437-06 - דיווח על מגזרי פעילות, 3 בנובמבר 2014.

¹⁸ בנק ישראל, המערכת הבנקאית בישראל-2014, תיבה א' 2 – איוו 1, יוני 2015. הנתונים מתוקננים בשל שינוי בסיווג המגזרים של בנק דיסקונט ברבעון הראשון של שנת 2013.

2014–2011 גדלה יתרת האשראי לעסקים קטנים בשיעור של כ-29.2%, לעומת ירידה בשיעור נומינלי מצטבר של 4.7% בסך האשראי הבנקאי לעסקים. כתוצאה מכך גדל משקל האשראי לעסקים קטנים מסך האשראי מכ-15.8% בשנת 2011 לכ-21.4% בשנת 2014. עם זאת, יש לציין כי חלק מהעלייה היא בשל שינוי סיווג שבוצע בקבוצת הבינלאומי. בשנים אלו, האשראי לעסקים בינוניים גדל בשיעור של כ-7.6% ואילו האשראי של העסקים הגדולים קטן ב-4.7%. סך-הכול האשראי העסקי קטן בתקופה זו ב-4.7%.

לבנקים יש יתרון לגודל במתן אשראי, כלומר העלות לשקל אשראי בהלוואה גדולה נמוכה מהעלות לשקל אשראי בהלוואה בהיקף קטן. משום כך, עשויה להיווצר ריכוזיות במתן האשראי במשק, והיא עלולה להוביל להקצאת מקורות לא יעילה ולהשפעה שלילית על שיעור הצמיחה ועל הרווחה החברתית. טבלה 9 להלן מציגה את שיעור יתרת האשראי של עשר קבוצות הלוויים הגדולות בכלל יתרת האשראי הבנקאי למגזר העסקי.

טבלה 9 – יתרת האשראי של עשר קבוצות העסקים הגדולות (סוף שנה, במיליארדי ש"ח)¹⁹

2014	2013	2012	2011	נתון
117.3	127.3	135.1	141.2	יתרת האשראי הבנקאי של עשר הקבוצות העסקיות הגדולות
394.9	394.1	410.3	413.1	יתרת האשראי הבנקאי למגזר העסקי
29.7%	32.3%	32.9%	34.2%	משקל האשראי של עשר קבוצות הלוויים הגדולות באשראי הבנקאי העסקי

מעיון בטבלה עולה כי לעשר קבוצות העסקים הגדולות בישראל ניתן בסוף שנת 2014 אשראי של כ-117.3 מיליארד ש"ח, שהם כ-29.7% מהאשראי הבנקאי שניתן למגזר העסקי; בשנת 2011 היה שיעור יתרת האשראי של קבוצה זו 34.2% מכלל האשראי הבנקאי. יש לציין כי בהוראת נוהל בנקאי תקין 313, שמפרסם המפקח על הבנקים בבנק ישראל, יש מגבלות על מתן אשראי ללווה בודד: עד 15% מבסיס ההון לצורך חישוב יחס ההון לרכיבי סיכון (להלן: הון הבנק); לקבוצת לוויים – 25% מהון הבנק; ולכל הלוויים וקבוצות הלוויים אשר חובם מעל 10% מהון הבנק – 120% מהון הבנק.²⁰

הנתונים מלמדים כי כמו שוק האשראי הבנקאי, גם בשוק האשראי החוץ-בנקאי (בעיקר הנפקות אג"ח) רמת הריכוזיות גבוהה. טבלה 10 מפרטת את רמת הריכוזיות של יתרות האג"ח לפי גודל החוב ללווה. מהנתונים עולה

כי בשנת 2012 יתרת האג"ח ללוויים שחובם היה מעל 500 מיליון ש"ח עמדה על 91.4% מכלל יתרת האג"ח, לעומת 75.5% בשנת 2004 – עלייה של 15.9 נקודות האחוז. נתונים אלו עשויים ללמד כי האשראי החוץ-בנקאי לעסקים קטנים (מכירות של עד 25 מיליון ש"ח) כמעט אינו קיים, והמגזר נשען באופן כמעט בלעדי על

טבלה 10 – התפלגות יתרות האג"ח לפי גודל החוב ללווה²¹

הפרש	2012	2004	גודל החוב ללווה (במיליוני ש"ח)
-3.4%	1.5%	4.9%	עד 100
-12.5%	7.1%	19.6%	100–500
+15.9%	91.4%	75.5%	מעל 500
	100.0%	100.0%	סך-הכול

האשראי הבנקאי. האשראי החוץ-בנקאי לעסקים בינוניים (מכירות של 25–100 מיליון ש"ח) הוא מועט. עם זאת, לעסקים הקטנים והבינוניים יש מקורות אשראי חוץ-בנקאי נוספים, אם כי הם בסכומים נמוכים יחסית, לרבות

¹⁹ יתרת האשראי הבנקאי של עשר קבוצות העסקים הגדולות: בנק ישראל מערכת הבנקאות בישראל 2012, פרק א' – ההתפתחויות במערכת הבנקאית, ריכוזיות תיק האשראי (עמ' 23), מכפלה של 168% בהון העצמי בסך 80.4 מיליארד ש"ח (לוח א'-15); בנק ישראל, מערכת הבנקאות בישראל 2014, פרק א' – ההתפתחויות במערכת הבנקאית, ריכוזיות תיק האשראי, עמ' 42, 24 ביוני 2015. סך האשראי הבנקאי למגזר העסקי: בנק ישראל, האשראי במשק, לוח 1 – יתרות החוב במשק. עיבודי מרכז המחקר והמידע של הכנסת.

²⁰ בנק ישראל, המפקח על הבנקים, נוהל בנקאי תקין 313, מגבלות על חבות של לווה ושל קבוצת לוויים.

²¹ בנק ישראל, דוח 2012, פרק ד' – המערכת הפיננסית ויציבותה, עמ' 112, איור ד'-11 – התפלגות יתרת האג"ח לפי גודל חוב ללווה, 23 מרס 2013.

פקטורינג (קניית חובות של העסק), ניכיון שיקים (הלוואה לעסק תמורת שיקים דחויים) וניכיון כרטיסי אשראי (הלוואה לעסק תמורת שוברי הרכישות). אולם יש לציין שאשראי זה יקר יותר מהלוואת בנקאיות.

2.2. חלוקת האשראי הבנקאי לפי גודל ההלוואה

בטבלה 11 להלן מוצגת חלוקת האשראי הבנקאי לציבור לפי גודל ההלוואה ללווים.

טבלה 11 – חלוקת האשראי לציבור לפי גודל ההלוואה בחמשת הקבוצות הבנקאיות (דצמבר 2013)²²

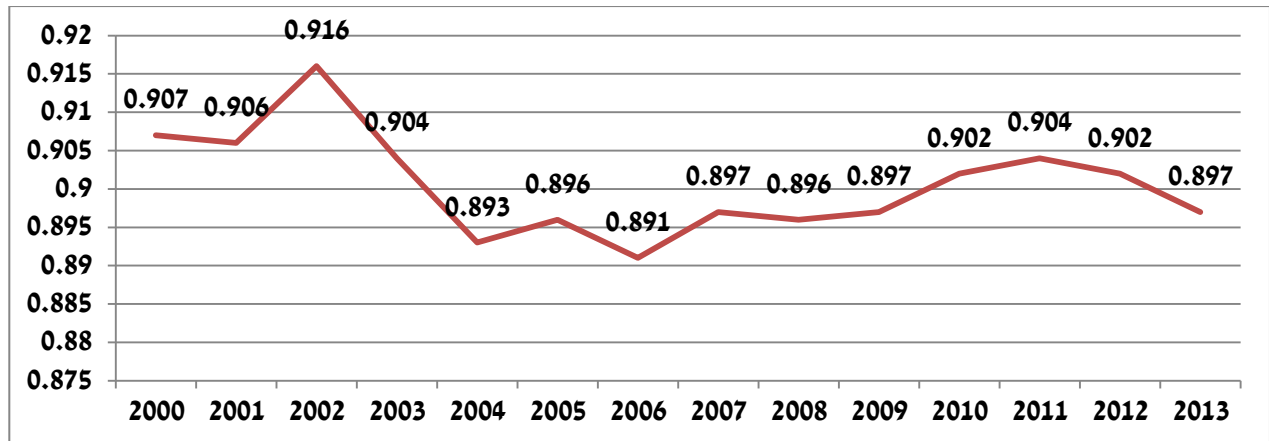
המשקל המצטבר בכלל יתרת האשראי		יתרת האשראי לציבור (במיליוני ש"ח)		האשראי לווה (באלפי ש"ח)
מספר לווים	יתרת אשראי	מספר לווים	יתרת האשראי	
100.00%	100.00%	4,231,202	5,636	עד 10
55.35%	99.34%	1,426,238	8,529	10 עד 20
40.30%	98.35%	1,376,024	17,591	20 עד 40
25.78%	96.29%	1,017,015	32,547	40 עד 80
15.04%	92.50%	586,878	44,645	80 עד 150
8.85%	87.28%	374,254	63,605	150 עד 300
4.90%	79.86%	250,141	94,183	300 עד 600
2.26%	68.87%	146,375	106,103	600 עד 1,200
0.72%	56.49%	33,374	42,804	1,200 עד 2,000
0.37%	51.49%	16,138	35,285	2,000 עד 4,000
0.19%	47.37%	7,377	30,838	4,000 עד 8,000
0.12%	43.77%	5,368	49,582	8,000 עד 20,000
0.06%	37.99%	2,561	48,046	20,000 עד 40,000
0.03%	32.38%	2,599	128,420	40,000 עד 200,000
0.01%	17.39%	353	52,133	200,000 עד 400,000
0.00%	11.31%	139	36,553	400,000 עד 800,000
0.00%	7.04%	28	21,062	800,000 עד 1,200,000
0.00%	4.58%	11	9,258	1,200,000 עד 1,600,000
0.00%	3.50%	8	3,100	1,600,000 עד 2,000,000
0.00%	3.14%	8	11,828	2,000,000 עד 2,400,000
0.00%	1.76%	1	2,376	2,400,000 עד 2,800,000
0.00%	1.48%	1	2,239	2,800,000 עד 3,200,000
0.00%	1.22%	4	10,482	מעל 3,200,000
		9,476,097	856,845	סך-הכול

מהנתונים בטבלה 10 עולה כי יתרת האשראי הבנקאי לציבור והאשראי החוץ-מאזני הסתכמה בסוף שנת 2013 בכ-856.8 מיליארד ש"ח וניתן לכ-9.5 מיליון לווים. כמו כן, 2.3% מהלווים קיבלו כ-68.9% מיתרת האשראי, וכ-15.04% מהלווים קיבלו כ-92.5% מיתרת האשראי. הנתונים מלמדים כי התפלגות האשראי הבנקאי במשק היא ברמת ריכוזית גבוהה. בתרשים 3 מוצג מדד גייני להתפלגות האשראי הבנקאי בין השנים 2000 ו-2013.

²² בנק ישראל, מידע שנתי על מערכת הבנקאות – לוח ד'6: אשראי לציבור וסיכון האשראי חוץ-מאזני לפי גודל האשראי של הלווה 2012 - 2013: סך כל חמש הקבוצות הבנקאיות, גישה: 22 ביוני 2015.

תרשים 3 – מדד ג'יני לפיזור האשראי הבנקאי (2000-2013)²³

מדד ג'יני הוא מדד לבחינת אי-שוויון וערכיו נעים בין אפס (חלוקה שוויונית) ל-1 (חלוקה אי-שוויונית). מהנתונים בטבלה עולה שמדד ג'יני לריכוזיות האשראי הבנקאי עמד בשנת 2013 על 0.897, כלומר הייתה ריכוזיות גבוהה מאוד בחלוקת האשראי הבנקאי. הנתונים בטבלה מלמדים כי ריכוזיות האשראי הבנקאי ירדה בשנים 2000-2006 ועלתה בין השנים 2006 ו-2011, לאחרונה חלה ירידה בשיעור הריכוזיות מתחת לרמתה בשנת 2000.

2.3. אשראי בנקאי לעסקים קטנים

עסקים קטנים מתקשים יותר מעסקים גדולים לקבל אשראי מהבנקים. לפי הספרות המקצועית מדובר בכשל שוק הנקרא **א-סימטריה במידע** בין הבנק לעסקים הקטנים: לבנק לא ידוע מהי היסטוריית האשראי של העסק הקטן, והוא מודד את סיכון האשראי לפי המגזר כולו. על-כן, הבנק עשוי להציג גם לעסקים קטנים, שיש להם היסטוריית אשראי טובה, דרישה לביטחונות שתמנע את קבלת האשראי או לקבוע להם ריבית גבוהה ביחס לסיכון האשראי בפועל. נוסף על כך, לעתים במתן אשראי בסכומים נמוכים יחסית עלויות הבנק (בדיקת סיכון ומעקב שוטף) גבוהות יותר, ולמעשה יש לבנק פחות כדאיות כלכלית לתת אשראי בסכומים קטנים. התוצאה בפועל היא דחיקת רגליהם של עסקים קטנים רבים משוק האשראי, או קביעת אשראי בריבית גבוהה יחסית ועם דרישה לביטחונות גבוהים. יתר על כן, העסקים הגדולים עשויים לפנות לאשראי חוץ-בנקאי (בעיקר באמצעות הנפקות אג"ח), ולכן יש להם גישה נוחה יותר לאשראי ומחיר האשראי הזמין להם נמוך יותר.²⁴

בטבלה 12 מוצג היחס בין פיקדונות בנקאיים ובין אשראי בנקאי, לפי מגזרים.

טבלה 12 – יתרת האשראי לפיקדון לפי גודל בית העסק (2014, במיליארדי ש"ח)²⁵

גודל העסק	יתרת אשראי	יתרת פיקדונות	יחס אשראי לפיקדונות
עסקים קטנים	79.0	97.4	81%
עסקים בינוניים (מגזר מסחרי)	118.0	102.5	115%
עסקים גדולים (מגזר עסקי)	255.3	176.3	145%

²³ בנק ישראל, מערכת הבנקאות בישראל 2013, פרק א' – התפתחויות במערכת הבנקאית, **לוח נא-2 – מדדים לריכוזיות תיק האשראי לציבור בחמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות**, יוני 2014; שנים שונות.

²⁴ לפי הספרות המקצועית, רמת תחרות גבוהה בענף יכולה להתקיים גם בענפים ריכוזיים (כלומר, עם מספר מתחרים קטן), אם קיים **איום תחרותי** משחקנים הפועלים מחוץ לענף (contestability).

²⁵ בנק ישראל, **נתונים עיקריים על מערכת הבנקאות – שנת 2014: רבעון 4**, גישה: 22 ביוני 2015. הנתון הוא יתרה ממוצעת של נכסים נכון ליום האחרון בשנה. יתרת אשראי הינה יתרה ממוצעת של התחייבויות ויתרת הפיקדונות הינה יתרה ממוצעת של ההתחייבויות.

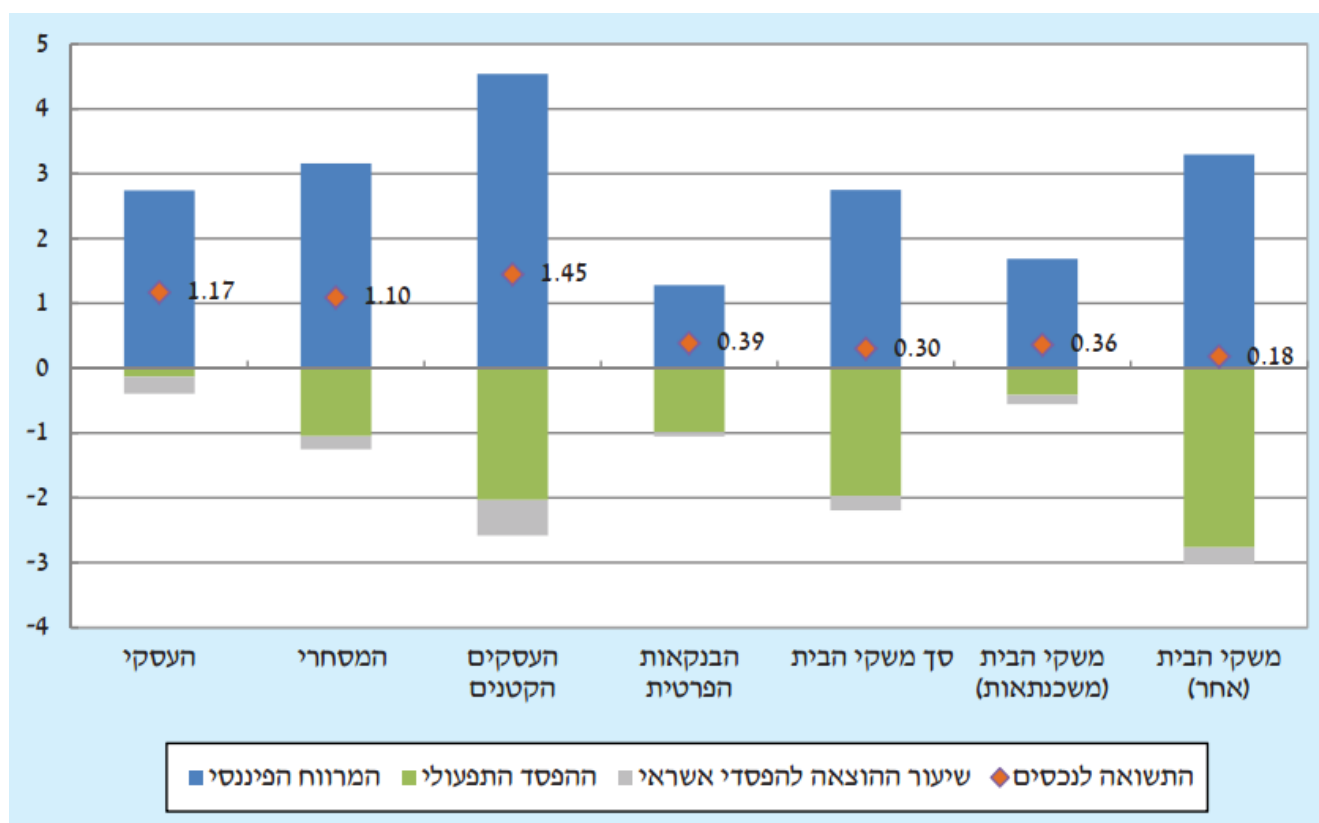

מהנתונים עולה שבשנת 2014 יחס אשראי לפיקדונות לעסקים קטנים היה 81%, לעסקים בינוניים – 115% ולעסקים גדולים – 145%. כלומר, יתרת האשראי לעסקים קטנים נמוכה מיתרת הפיקדונות שלהם, והם מקבלים פחות אשראי בנקאי מהיקף הפיקדונות שלהם. רמת המינוף הנמוכה יחסית של עסקים קטנים לעומת עסקים גדולים עשויה להצביע על חוסר יעילות בהקצאת אשראי, וזו עשויה להביא לפגיעה בהישרדותם ובהתרחבותם של העסקים הקטנים והבינוניים, לרמת תוצר נמוכה מהתוצר הפוטנציאלי ולפריון עובדים נמוך, שכן רמת ההשקעות ומלאי ההון נמוכים יחסית.

2.4. רווחיות הבנקים במתן אשראי למגזר העסקים הקטנים והבינוניים

בנק, כגוף עסקי, מבקש למרב את רווחיו, תוך הקטנת הסיכון. בתרשים 4 להלן הרכב התשואה הממוצעת לנכסים והתחייבות בחמשת קבוצות הבנקאות הגדולות. בתרשים הנקודה היא שיעור התשואה על נכסים והתחייבויות, כלומר ככל שהנקודה גבוהה יותר כך התשואה גבוהה יותר. השטח שמעל קו ה-0 (השטח הכחול), הינו המרווח הפיננסי, כלומר ההפרש בין הריביות שניתנות על פיקדונות במגזר לבין הריבית הנלקחת על הלוואות. השטח הראשון שמתחת לקו ה-0 (השטח הירוק), הוא ההפסד התפעולי, כלומר העלות של העמדת שירותים למגזר, והשטח מתחתיו (השטח האפור) הינה ההוצאה להפסדי אשראי בגין הלוואות שלא ניתן לגבות.

תרשים 4 – הרכב התשואה הממוצעת לנכסים והתחייבויות ב-5 קבוצות הבנקאות הגדולות (ממוצע 2012-4)²⁶

מהתרשים עולה כי התשואה בנטרול הוצאות הגבוהה ביותר לבנקים הינה במגזר העסקים הקטנים. התשואה במגזר עומדת על 1.45% והיא גבוהה מהתשואה במגזר המסחרי (עסקים בינוניים) שעומדת על 1.1% ומהתשואה על המגזר העסקי (עסקים גדולים) העומדת על 1.17%. התשואה על מגזר העסקים הקטנים גבוהה משמעותית מהתשואה במשקי הבית שעומדת על 0.3%. עוד ניתן ללמוד מהתרשים כי העלות התפעולית של מגזר העסקים הקטנים דומה למגזר משקי הבית, כאשר המרווח הפיננסי של מגזר העסקים הקטנים גבוה משמעותית.

²⁶ בנק ישראל, המערכת הבנקאית בישראל-2014, תיבה א' 2 – אזור 7, יוני 2015.

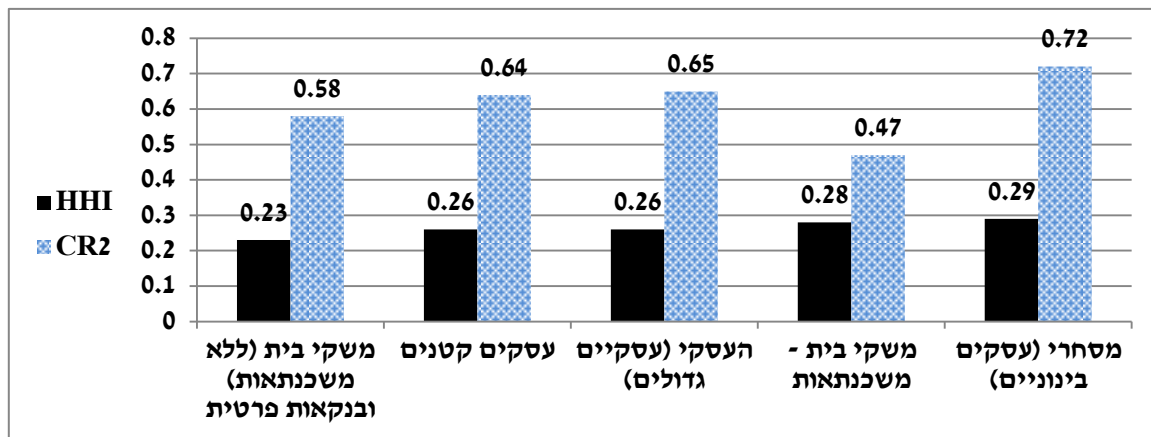
2.5. ריכוזיות האשראי של מגזר העסקים הקטנים והבינוניים

ענף הבנקאות בישראל מורכב משתי קבוצות בנקאות גדולות המחזיקות ביחד כ-57% מכלל הנכסים (קבוצת הפועלים וקבוצת לאומי), מ-3 קבוצות בינוניות (קבוצת דיסקונט, קבוצת הבינלאומי וקבוצות מזרחי טפחות) ומספר בנקים קטנים (איגוד, ירושלים, בנק דקסיה וסניפי בנקים זרים). כאשר חמשת קבוצות הבנקאות הגדולות מחזיקות בכ-94% מכלל הנכסים.²⁷

לרמת ריכוזיות גבוהה עשויה להיות השפעה על רמת התחרותיות.²⁸ כלומר רמת ריכוזיות גבוהה עשויה להביא לרמת תחרותיות נמוכה. יחד עם זאת, ייתכן מצב בו רמת הריכוזיות גבוהה, אולם גם רמת התחרותיות גבוהה, כמו בהולנד. לפי הספרות הכלכלית, מצב זה עשוי להיווצר כתוצאה של איום מבחוץ על שוק הבנקאות, כמו חלופות אשראי המוצעות על-ידי שחקנים בשוק ההון.²⁹

קיימים מדדים שונים לבחינת רמת הריכוזיות, אחד מהם הוא מדד CR2 המודד את משקל שני הבנקים הגדולים מכלל המערכת הבנקאית (בישראל, בנק לאומי ובנק הפועלים); מדד שני הוא הרפינדל-הירשמן (HHI) המודד את ריכוזיות המערכת כולה.³⁰ שני המדדים נעים בין 0 ל-1, כאשר אפס משמעותו רמת ריכוזיות נמוכה ו-1 משמעותו רמת ריכוזיות גבוהה. בתרשים 5 להלן שני מדדי הריכוזיות שתאורו לפי מגזרי פעילות.

31 **תרשים 5 – ריכוזיות האשראי לפי מגזרי פעילות**

מהנתונים בתרשים עולה כי המגזר המאופיין בריכוזיות אשראי הגבוהה ביותר, גם לפי מדד CR2 וגם לפי מדד HHI הינו המגזר המסחרי (עסקים בינוניים). רמת ריכוזיות האשראי בענף העסקים הקטנים גבוהה יותר מרמת הריכוזיות של משקי הבית (ללא משכנתאות) בשני המדדים אך נמוכה מרמת ריכוזיות האשראי של העסקים הגדולים לפי מדד CR2 ודומה לפי מדד HHI.

²⁷ בנק ישראל, הפיקוח על הבנקים, [מערכת הבנקאות בישראל – סקירה שנתית 2014](#), 24 ביוני 2015.
²⁸ שם.

²⁹ קיימות שתי גישות עיקריות לניתוח רמת התחרותיות והריכוזיות: גישת המבנה (Structure Conduct Performance – SCP), לפיה רמת ריכוזיות גבוהה מובילה לרמת תחרותיות נמוכה, לכוח שוק מוגבר של השחקנים ולמחירים גבוהים; גישת האיום החיצוני (constable market), לפיה רמת ריכוזיות גבוהה לא מובילה בהכרח לרמת תחרותיות נמוכה בגין איום מבחוץ. להרחבה ראה: בנק ישראל, [התחרותיות בענף הבנקאות: היבטים תיאורטיים וראיות אמפיריות מישראל ומחול](#), דוד רוטנברג, מאי 2005; מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [ועדת החקירה הפרלמנטרית לעניין עמלות הבנקים הריכוזיות והתחרותיות בשוק הבנקאות](#), עמי צדיק ויונתן ארליך, 18 בפברואר 2007.

³⁰ **מדד CR2**: מדד המשקף את משקלם (באחוזים) של שני הבנקים הגדולים בשוק. נהוג למדוד באופן דומה גם את משקלם של שלושת או חמשת הבנקים הגדולים בשוק (CR3 ו-CR5 בהתאמה). **מדד הרפינדל-הירשמן (מדד H)**: מדד הסוכם ריבועי נתחי האשראי של כל בנק מסך האשראי;

³¹ בנק ישראל, [המערכת הבנקאית בישראל-2014](#), תיבה א' 2 – איור 4 ו-5, יוני 2015. הנתונים מתוקננים בשל שינוי בסיווג המגזרים של בנק דיסקונט ברבעון הראשון של שנת 2013.

3. כלי מדיניות אפשריים לעידוד מגזר העסקים קטנים והבינוניים

3.1. פיתוח שוק האיגוח לעסקים קטנים ובינוניים

בעסקת איגוח מאגדים מספר נכסים עם סיכון (הלוואות לדוגמא) לחבילה, ממירים חבילה זו לנכס נפרד מבחינה משפטית וכלכלית, ומנפיקים את הנכס כאגרות-חוב למשקיעים מוסדיים ואחרים. שוק האיגוח עשוי לתרום ליעילות המערכת הפיננסית וליכולת להעביר בה נכסים תוך יצירת מקורות כספיים לבנקים והגדלת היצע האשראי. כמו כן, האיגוח מאפשר לשחקנים בשוק ההון לספק אשראי לשוק הקמעונאי שאינו נגיש להם כיום. יחד עם זאת, בשוק האיגוח קיימים סיכונים, אשר עלולים להתממש, בין השאר, בהיעדר פיקוח³², אך החלת רגולציה מתאימה עשויה למנוע התפתחויות של בועה. כמו כן, איגוח עשוי לאפשר העברת סיכונים מהמערכת הבנקאית לשחקנים המוסדיים. שוק האיגוח בישראל אינו מפותח, וקיים קושי מהותי בקיום עסקאות כאלו מאחר שחסרה תשתית של חקיקה, מיסוי, רגולציה וחשבונאות מתאימה.³³

באירופה ובארה"ב קיים שוק איגוח של הלוואות לעסקים קטנים ובינוניים. איגוח כזה מאפשר מציאת מקורות חדשים לעסקים קטנים ובינוניים ומהווה את אחד מהכלים לשיפור הנגישות לאשראי לעסקים אלו.³⁴ כך, לדוגמא בשנת 2014, שוק האיגוח באירופה לעסקים קטנים ובינוניים עומד על היקף אשראי של כ-45 מיליארד אירו.³⁵

הקמת שוק איגוח להלוואות לעסקים קטנים ובינוניים עשויה להגדיל את היקף האשראי שניתן לעסקים אלו. אחד מהכלים העשויים לתמוך בהקמת שוק זה הינו חיוב המוסדות הבנקאיים להעניק אשראי חדש לעסקים קטנים תמורת תמיכה ממשלתית באיגוח.³⁶

3.2. קרנות אשראי בערבות מדינה

במדינות מפותחות הכלי העיקרי לסיוע לעסקים קטנים הוא קרנות אשראי בערבות מדינה, המופעלות על-ידי בנקים פרטיים. כלי זה נועד להקטין את הפער הפיננסי³⁷, ולתת פתרון לבעיית כשל השוק באמצעות מתן אשראי למגזר, כפי שתואר בסעיף 3 לעיל. במסגרת קרנות האשראי בערבות מדינה הבנקים מלווים כספים לעסקים קטנים תוך מינוף הסכום אשר המדינה העמידה כערבות, ובמקרה של חדלות פירעון (דיפולט) הבנקים מפעילים את הערבות וכך הממשלה משתתפת בחלק מסיכוני האשראי. הניסיון מלמד כי פעילות קרנות אלו מגדילה את זמינות האשראי המוצע לעסקים קטנים רבים, ובהיעדרה לא היו עסקים אלו מקבלים אשראי מהבנקים או היו מקבלים אשראי שעלותו גבוהה יחסית. פעילות הקרנות גדלה במשבר העולמי האחרון, שכן משבר זה הביא למחנק אשראי מצד אחד, וליצירת "תת-ביטוח" מצד אחר – כלומר ירידה בערך הביטחונות של העסקים בהשוואה להלוואות שקיבלו עקב ירידה חדה במחירי הנכסים.

ברוב רובן של המדינות המפותחות יש קרנות בערבות מדינה. בחלקן קיימות, נוסף עליהן, קרנות בערבות הדדית של איגודים מסחריים (Mutual Guarantee Schemes) וקרנות בערבות של גורמים פרטיים, והן אף זוכות בחלק מהמדינות (למשל בגרמניה) להטבות מס. בישראל פעלו בעבר שתי קרנות, הקרן לעסקים קטנים והקרן לעסקים בינוניים. כדי לייעל את פעילות הקרנות הוחלט בשנת 2012 לאחד את הקרן לעסקים קטנים ואת הקרן לעסקים

³² המשבר הכלכלי העולמי התרחש בין השאר בשל עסקאות איגוח מורכבות על משכנתאות בארה"ב.

³³ הצוות לקידום האיגוח בישראל, [דוח ביניים](#), אוגוסט 2014.

³⁴ שם.

³⁵ בנק ישראל, [דוח בנק ישראל – 2015](#), תיבה ד'-2: פיתוח שוק האיגוח, אזור 2, מרס 2015.

³⁶ שם.

³⁷ **פער פיננסי**: הפער בין משקל העסקים הקטנים באשראי לבין משקלם בתוצר העסקי.

בינוניים לקרן אחת, והיא משמשת גם את היצואנים.³⁸ בטבלה 13 להלן מפורט גודלה של קרן האשראי החדשה לפי חלקם של הבנקים בפעילותה נכון למחצית 2013.

טבלה 13 – גודל הקרן החדשה לעסקים קטנים ובינוניים (מיליון ש"ח)³⁹ לפי הנתונים בטבלה, גודל הקרן

גודל הקרן	מכפיל של הבנקים	בטוחה של המדינה	בנק
1,400	10	140	בנק הפועלים
1,400	10	140	בנק מזרחי
887	8	110	בנק מרכנתיל
556	7	80	בנק אוצר החייל
4,243	9	470	סך-הכול

היה כ-4.2 מיליארד ש"ח; הבטוחה של המדינה עמדה על כ-470 מיליון ש"ח והמכפיל הממוצע היה 9 לערך. יש לציין כי חלק מהבטוחה הוא תקציבי וחלק בערבות מדינה.⁴⁰ האשראי המוחזר

לקרן על-ידי העסקים משמש למתן אשראי נוסף, ועל כן על פני זמן מסגרת האשראי של הקרן גדולה יותר. טבלה 14 להלן מפרטת את האשראי שנתנה הקרן עד מאי 2013.

טבלה 14 – ביצוע הקרן (עד מאי 2013)⁴¹

סך-הכול	עסקים בינוניים	עסקים קטנים	נתון
7,173	401	6,772	מספר הבקשות המלאות שהוגשו
3,616	272	3,344	הלוואות שאושרו
50.4%	67.8%	49.4%	שיעור הבקשות שאושרו
1,885	700	1,185	סכום כל ההלוואות שאושרו (במיליוני ש"ח)
1,571	595	976	סכום כל ההלוואות שהועמדו (במיליוני ש"ח)
83.3%	85.0%	82.0%	שיעור הלוואות שאושרו

לפי נתוני אגף החשב הכללי במשרד האוצר, עד מאי 2013 אושרו הלוואות בסך של כ-1.885 מיליארד ש"ח, ומתוך סכום זה העמידו הבנקים אשראי של כ-1.571 מיליארד ש"ח. שיעור הבקשות המאושרות היה כ-50%.

בקשה להלוואה בתנאי הקרן נבחנת על-ידי גופים מתאמים של הקרן מטעם המדינה (חברת "תבור כלכלה ופיננסים" וחברת BdiCoface), העוסקים בתיאום בין הממשלה לבנקים ומפקחים על הבטחת יישום כללי הקרן. הגופים המתאמים בודקים את העסקים המבקשים הלוואה מהקרן ומגישים חוות דעת לוועדת האשראי.

3.3. רגולציה על הלימות הון

הפיקוח על הבנקים בבנק ישראל אחראי בראש ובראשונה על יציבות הבנקים, ובין היתר הוא משתמש בכלי של הלימות ההון, שהוא היחס בין נכסי הסיכון של הבנק (בעיקר אשראי) לבין ההון העצמי, ונועד ליצור "כרית ביטחון" בגין האשראי לציבור. השיעור נקבע לפי מידת סיכוני האשראי, ומתבסס על כללי ועדת באזל.⁴² המפקח על הבנקים אימץ מתחילת שנת 2010 את כללי באזל II, שלפיהם מדידת סיכוני האשראי נעשית באופן פרטני

³⁸ שירי גרנות, מחלקת ערבויות המדינה, אגף החשב הכללי, משרד האוצר, דוא"ל, 21 במאי 2013.

³⁹ עמרי חלק, מחלקת ערבויות מדינה, אגף החשב הכללי, משרד האוצר, דוא"ל, 22 במאי 2013.

⁴⁰ ערבויות מדינה ניתנות מכוח לחוק ערבויות מטעם המדינה, התשי"ח-1958. סכום הערבויות על-פי חוק זה לא יעלה על 10% מתקציב המדינה, למעט תקציב הפיתוח.

⁴¹ עמרי חלק, מחלקת ערבויות מדינה, אגף החשב הכללי, משרד האוצר, דוא"ל, 22 במאי 2013.

⁴² בשנת 1974 הוקמה ועדת באזל לפיקוח על הבנקים, בהשתתפות בנקים מרכזיים ממדינות מפותחות במסגרת הבנק להסדרי סליקה בין-לאומיים (Bank for International Settlement). הוועדה פרסמה תקנות בין-לאומיות לגבי הלימות ההון וסיכוני אשראי.

ומדויק יותר. לדברי המפקח על הבנקים,⁴³ אימוץ כללי באזל II נועד, בין היתר, להגדיל את זמינות האשראי לעסקים קטנים ובינוניים ולהקטין את עלותו, שכן:

- משקל הסיכון של החשיפה לעסקים קטנים ירד מ-100% (לפי כללי באזל I) ל-75%, ועל כן ייתכן שהכדאיות של הבנקים במתן אשראי למגזר זה תגדל.
- הרחבת סוגי הערבויות והביטחונות הנדרשים מהעסקים, שנקבעה אף היא בכללי באזל II עשויה להביא להגדלת זמינות האשראי ולהקטין את עלות גיוס האשראי.

אפשר להעמיק את השימוש בשיעורי הלימות הון דיפרנציאליים לשם שיפור זמינות האשראי לעסקים קטנים ובינוניים, כמפורט להלן. לדוגמה, בשנתיים האחרונות השתמש המפקח על הבנקים בדרישות הלימות הון כדי למתן את הביקושים הגבוהים למשכנתאות במינוף גבוה. ב-28 במרס 2012 פרסם המפקח על הבנקים מכתב הנחיות להגדלת יחס הון-ליבה מזערי במערכת הבנקאית במסגרת אימוץ כללי באזל III.⁴⁴ לפי ההנחיות, היה על הבנקים לעמוד ביחס הון-ליבה מזערי של 9% עד לתחילת שנת 2015 (לעומת דרישה קודמת של 7.5%), ועל שני הבנקים הגדולים לעמוד ביחס הון-ליבה מזערי של 10% עד לתחילת שנת 2017.⁴⁵ בהנחיות אלו מממש המפקח על הבנקים דרישות הלימות הון דיפרנציאליות לפי גודל הבנקים, שמשמעותן הקטנת הכדאיות הכלכלית של צמיחת האשראי בבנקים הגדולים. באופן דומה אפשר להשתמש בשיעורי הלימות הון דיפרנציאליים כדי לגרום לכך שהלימות ההון הנדרשת מעסקים קטנים תהיה נמוכה יותר, וכך תגדל זמינות האשראי ויקטנו מרווחי הריבית למגזר העסקים הקטנים.

יש לציין כי בדיוני ועדת באזל הוצע כי כללי באזל III יכללו סיכון אשראי לעסקים קטנים לפי משקל של 50%, ולא לפי משקל של 75% כפי שהיה. בחודש מאי 2012 החליט הפרלמנט האירופי על הפחתת משקל סיכון האשראי לעסקים קטנים ל-50% בתנאים מסוימים (Karas report).⁴⁶

3.4. פיתוח שוק הון חוץ-בנקאי לעסקים קטנים⁴⁷

שוק הון חוץ-בנקאי מפותח עשוי להגדיל את מקורות המימון של המגזר הקמעונאי (עסקים קטנים ומשקי הבית), להקטין את תלותם של עסקים אלו באשראי הבנקאי ולהפחית את הדומיננטיות של הבנקים בשוק האשראי. בשנים האחרונות, ובעיקר לאחר יישום רפורמת בכר, התפתח שוק הון חוץ-בנקאי בישראל במידה ניכרת. מאות חברות גייסו הון מהגופים המוסדיים לצורך השקעות, והדבר תרם לצמיחה המהירה במשק בשנים האחרונות. אולם למגזר הקמעונאי יש גישה מועטה יחסית לשוק הון חוץ-בנקאי, ועדיין חסרים כלים למתן אשראי חוץ-בנקאי למשקי בית ולעסקים קטנים, בעיקר בשל היעדרו של מידע אמין בקרב ספקי האשראי על הלווים. יש כמה דרכים לפיתוח שוק אשראי חוץ-בנקאי למגזר העסקים הקטנים והבינוניים:

טיפול בא-סימטריה במידע: חוק שירות נתוני אשראי, התשס"ב-2002, נחקק כדי לאפשר העברת מידע (ובפרט מידע חיובי) בין ספקי אשראי בדבר היסטוריית האשראי של הלווים. בבסיס החוק עמדה ההנחה כי יש לפעול לשינוי המצב הקיים, שבו כל המידע על לקוח יחיד שמור בידי ספק אשראי יחיד, על-פי רוב הבנק שבו מנוהל חשבון העו"ש של הלקוח. לדעת המציעים מצב זה היה חסם בפני תחרות ומנע מספקי אשראי אחרים להציע אשראי ללקוח (שהרי לא הכירו אותו ולא ידעו עליו דבר) – אשראי שעשוי היה להיות במחיר נמוך יותר מזה

⁴³ מרב שמש, מנהלת היחידה הכלכלית, הפיקוח על הבנקים, מכתב, 12 במאי 2013.

⁴⁴ המפקח על הבנקים, מסגרת באזל III – יחסי הון ליבה מינימליים, 28 במרס 2012.

⁴⁵ בנק ישראל, טיוטת הנחיה להגדלת יחס הון הליבה המינימלי במערכת הבנקאית, הודעה לעיתונות, 14 במרס 2012.

⁴⁶ OECD, [SME and Entrepreneurship Financing: The Role of Credit Guarantee Schemes and Mutual Guarantee Societies in Supporting Finance for Small and Medium-Sized Enterprises](#), Box 8: Basel III and credit guarantees, January 2013.

⁴⁷ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [שוק האשראי הצרכני בישראל ובמדינות מפותחות](#), כתב עמי צדיק, אוגוסט 2008.

שהוא מקבל מהבנק. זאת ועוד, בשל חוסר היכולת לקבל נתונים על הלקוחות, ספקי האשראי דורשים ביטחונות מרובים גם מלקוחות אמניים שעמידתם בהתחייבויותיהם הכספיות בעבר אינה מוטלת בספק, ודרישה זו הכבידה על חיי המסחר במשק.⁴⁸ ההנחה הייתה, אם כן, כי חוק שירות נתוני אשראי יגרום לעידוד התחרות בשוק האשראי הצרכני ויוביל להוזלת תעריפי האשראי ללקוחות, ובפרט ללקוחות פרטיים.

בפועל, החוק לא הביא לתוצאות המקוות, ועדיין רוב רובו של האשראי לעסקים קטנים ניתן על-ידי הבנקים (ראו טבלה 14 לעיל). אחת הסיבות לכך היא כי עדיין יש חוסר במידע על הלקוחות. ועדת הכלכלה דנה בעבר **בתקנות שירות נתוני אשראי**, שנועדו לאפשר לספקי אשראי מגוונים השגת מידע רב יותר על היסטוריית האשראי של הלווים, לרבות הקמת credit bureaus, "לשכות-אשראי", אשר יאספו מידע על הלקוחות באופן מוסדר. לשכות שירות אלו יוכלו גם להגביר את התחרות בתוך המערכת הבנקאית, ויאפשרו לבנקים להציע אשראי למשקי בית ולעסקים קטנים שהם לקוחות של בנק אחר. הצוות להגברת התחרותיות במערכת הבנקאית המליץ לקדם את הנושא.⁴⁹ יש לציין כי לפי מחקר שנעשה על בסיס נתוני הבנק העולמי בעשרות מדינות בעולם, שיתוף אינפורמציה אשראי על הלווים מביא לגידול בזמינות האשראי לעסקים קטנים.⁵⁰ יש לציין כי מהלך זה עשוי לתרום גם להגברת התחרות בין בנקים בפלח הקמעונאי (משקי הבית והעסקים הקטנים). לאחרונה, שרת המשפטים ושר האוצר החליטו לקדם את הנושא, על-ידי הקמת מאגר ממשלתי מרכזי של נתוני אשראי, אשר יופעל באמצעות מיקור חוץ.⁵¹

כמו כן, כלי מדיניות נוסף הינו תיקון **חוק הבנקאות (רישוי), התשמ"א-1981**, כך שיאפשר לחברות לגייס אגרות-חוב בשוק ההון לשם מתן אשראי בשוק החוץ-בנקאי.

3.5. עידוד מניעת אפליה בהקצאת אשראי⁵²

בכמה מדינות ננקטת מדיניות שנועדה לעודד בנקים לספק אשראי למגזרים בעלי זמינות נמוכה לאשראי. מדיניות זו נעשתה באמצעות **Community Reinvestment Act**, חוק אשר מעודד בנקים לתת הלוואות לעסקים קטנים ולהגדיל את נגישות השירותים הבנקאיים לשכבות החלשות. חוקי CRA קיימים בארה"ב, קנדה, בריטניה, אוסטרליה דרום אפריקה, ברזיל, הודו ומדינות נוספות. החוק נועד לעודד את הבנקים לקבל פיקדונות ממגזר או מתושבי אזור מסוים, ועל בסיס הפיקדונות הללו לתת אשראי למגזר או לתושבי אזור אחר. העידוד נעשה באמצעות מתן דירוג CRA על-ידי הבנק המרכזי, המשמש לאחר מכן למתן הקלות רגולטוריות לבנק בתחומים שונים. מאז נחקק החוק בארה"ב בשנת 1977 נותבו הלוואות בשווי של טריליוני דולר ללקוחות שקודם לכן הייתה להם זמינות מועטה לאשראי. הממצאים לאורך זמן מעידים כי מתן האשראי לא פגע ברווחיות הבנקים.

3.6. התרת פעילות בנק הדואר בשוק הבנקאות הקמעונאית

בכמה מדינות מפותחות (ובהן גרמניה, הולנד, איטליה ויפן) הרגולטור מעודד את פעילות בנק הדואר בשוק הבנקאות הקמעונאית כדי להגביר את התחרותיות. במדינות אלו חלקו של בנק הדואר בשוק זה הוא יותר מ-10%, וכניסתו לשוק שיפרה את מצב הצרכנים. כניסת בנק הדואר בישראל לשוק הבנקאות הקמעונאי תאפשר מתן שירותים בנקאיים ללקוחות שכיום נמצאים מחוץ למערכת הבנקאות מסיבות שונות, ובהם שירותי עו"ש

⁴⁸ [דברי ההסבר להצעת החוק](#), 17 בנובמבר 1997.

⁴⁹ בנק ישראל, [הצוות לבחינת התחרותיות במערכת הבנקאית](#), אפריל 2013.

⁵⁰ [Rebel Cole](#), DePaul University, USA, and [Andreas Dietrich](#), Lucerne University, Switzerland, [Evidence from the World Bank's Enterprise Survey – SME Credit Availability around the World](#), May 2012.

⁵¹ משרד האוצר, [הודעה לעיתונות: שרת המשפטים איילת שקד ושר האוצר משה כחלון יקדמו את חוק שירות נתוני אשראי](#), 14 ביוני 2015.

⁵² שם; מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [Community Reinvestment Act - סקירה משווה](#), כתבה אליסה אודנהיימר, נובמבר 2005; מכון מילקן, [מדיניות אשראי הוגן – דיווח בסגנון CRA בישראל](#), כתבו לאה ספרד, ליאת כהן, הגר לוי, ינואר 2008.

ללקוחות שהכנסתם נמוכה ואשראי לעסקים זעירים. יצוין כי ועדת החקירה הפרלמנטרית בעניין עמלות הבנקים, שפעלה במסגרת ועדת הכלכלה של הכנסת, המליצה, בין השאר, לעודד את פעילות בנק הדואר בבנקאות הקמעונאית.⁵³

לדברי המפקח על הבנקים,⁵⁴ יש לקיים כמה תנאים בטרם יקבל בנק הדואר רישיון להפוך לתאגיד בנקאי, ובהם שינוי מבנה האחזקות כך שתתאפשר עצמאות תאגידית לבנק הדואר ובטווח הארוך הוא לא יהיה בבעלות ממשלתית; הון עצמי מזערי של 150 מיליון ש"ח; ביסוס ממשל תאגידי לפי סטנדרטים החלים על תאגידי בנקאיים (כמו דירקטוריון, ועדת ביקורת וביקורת פנימית).

3.7. הפרדה בין הבעלות על הבנקים והבעלות על חברות כרטיסי אשראי⁵⁵

כרטיסי האשראי הם חלופה לאשראי חוץ-בנקאי למשקי הבית, ושליטת הבנקים בחברות כרטיסי אשראי מקטינה את התחרות באשראי הקמעונאי. הפרדה כזאת, המחייבת התאמה רגולטורית, עשויה להביא להגדלת כוחם של שחקנים בשוק האשראי החוץ-בנקאי ובתוך כך עשויה להביא להקטנת הריכוזיות הקיימת כיום באשראי הקמעונאי בישראל. עם זאת, יש לציין כי בסקירה שנערכה במרכז המחקר והמידע של הכנסת, לא נמצאו מדינות בהן לבנקים יש מגבלה על בעלות על חברות כרטיסי אשראי וכי המפקח על הבנקים הביע התנגדות להפרדה זו. לאחרונה, סיכמו נגידת בנק ישראל ושר האוצר כי תוקם וועדה לבחינת דרכים לקידום התחרות באשראי למשקי בית ולעסקים קטנים לרבות הפרדת חברות כרטיסי האשראי מהבנקים.⁵⁶

⁵³ ועדת החקירה הפרלמנטרית בעניין עמלות הבנקים במסגרת ועדת הכלכלה, [דין וחשבון מסכם](#), יוני 2007.

⁵⁴ מרב שמש, מנהלת היחידה הכלכלית, הפיקוח על הבנקים, מכתב, 12 במאי 2013.

⁵⁵ להרחבה ראו: מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [תיאור שוק כרטיסי האשראי וניתוח הממשקים בין חברות כרטיסי האשראי לבין הבנקים](#), איתמר מילרד, 2 בפברואר 2014.

⁵⁶ בנק ישראל, [הודעה לעיתונות: פגישת הנגידה ושר האוצר המיועד](#), 4 במאי 2015.

